

PAIS DEZSŐ ÉS A „KRUSZOK”-BELI NEVEK

1985-ben a Magyar Rádió „Bagoly” c. műsorában Györffy Miklós szerkesztésében Lakó György, Balázs János és Kiss Lajos bemutatták a nyelvészek asztaltársaságának, a „Kruzsok”-nak kultúrtörténeti-társadalomtörténeti múltját. Ekkor tehát a „Kruzsok” valójában országos nyilvánosságot kapott. Ezek után -- úgy gondolom -- nem kell időznöm a „Kruzsok” mibenlétének, rövid történetének bemutatásánál, még talán annak ellenére sem, hogy egyesek, akik a fenti rádióműsort hallották utólag néhány kiegészítő megjegyzéssel gazdagították a „Kruzsok”-kal kapcsolatos ismereteinket.

Pusztán arról a személynév-használatról kívánok említést tenni, v i s s z a e m l é k e z é s s z e r ű e n, ami a „Kruzsok” történetén belül Pais Dezső nevéhez fűződik.

Talán nem messze járok az igazságtól, ha azt állítom, hogy Pais Dezső által a „Kruzsok”-beli beszélgetések során használt nevek mintegy négy nagyobb forrásra mennek vissza: 1. az Eötvös Kollégium-ban használt névformák; 2. az ELTE Pais-tanszékén használatos névformák; 3. kizárólag Pais Dezső által kitalált és használatba vett nevek; 4. egyéb forrásból átvett, vagy személyigazolványi alakban, a „Kruzsok”-on kívüli szokásos névhasználati formában emlegetett nevek.

Az 1. csoportba tartozó nevekre nézve idézhetem Szász Imre: Ménesi út című regényének következő mondatát: „Tudnia kell, hogy azokat, akiket a filoszok nagyon respektáltak vagy szerettek, úrnak nevezték, Gyergyai urat, Országh urat például, aztán a régiek közül Horváth urat, Kodály urat; vagy becenéven emlegették, Keresztury csak Dezső volt nekünk, persze nem szemtől szemben, Pais tanár úr meg Tosu” /10/.

Tehát maga a Tosu név is az Eötvös Kollégiumból eredt, ezt a „Kruzsok”-ban Pais tanár úr megszólítására gyakran „szemtől szemben” használták és -- Pais ilyen magasszintű humorérzékkel rendelkezett -- ezt a megszólítást nem csak a vele egyidősektől vagy egyenrangúaktól fogadta el, hanem az „egyszerűbb” tagoktól is.

Szász Imre rövid szövegében szereplő nevek, valóban, a „Kruzsok”-ban is többnyire így, ilyen alakban hangzottak el. Pais Dezsőt -- ellentétben Kereszturyval -- viszont sohasem hallottam Dezső-nek szólítani, vagy csak egészen kivételesen. De a kollégiumi névhasználatot Szász Imre példáin túl még ki-egészíthetjük a Tomasz úr /Tomasz Jenő/, B. G. úr /Barthonek Géza/, Szabó Micu /Szabó Miklós igazgató/, Hadrovác /Hadrovics László/, Lajoska /Mesterházi Lajos/, Kenéz /tanár úr/ /Knieszsa István/ stb. nevekkal.

Ami mármost a 2. csoportba tartozó neveket illeti ezek eléggé heterogén jellegűek. Néha a név első részéből rövidüléssel alakult ilyen név: Hexi /Hexendorf Edit/. Ez utóbbi megnevezésről lásd még: Nyr. 87: 429. Elég nagy számban szerepelnek e nevek között egyszerű becenevek: Dini /Szabó Dénes/, Kati /Fehértői Katalin/, Lóri /Benkő Loránd/, Joli vagy Jolika /Berrár Jolán/, Andi /Hidvégi Andrea/, Emmike /Úrhegyi Emília/ stb. De voltak innen származó olyan nevek is, amelyek vezetéknévi alakban terjedtek el: Terestyényi Ferenc megnevezése /akinek egyébként Pais Dezső házassági tanúja volt, mely tanúskodásról Pais Dezső többször megemlékezett amiatt, mivel a templomi kockakövek merev nézése a hosszú szertartás folyamán olyan káprázatot váltott ki nála, hogy majdnem elszédült/ csak Terestyényi alakban, Hutás Magdolna csak Hutás alakban járta a „Kruzsok”-beli megnevezések során.

Legérdekesebb anyagot a 3. csoporthoz tartozó névállomány képez. Pais Dezső nem egyszer tréfás képzővel látta el azon személyek keresztnévét, akik azonos keresztnévvel rendelkeztek; közismert pl. Károly Sándor Sanyicsek, és Mikesy Sándor Sanyizat megnevezése.

Néha Pais Dezső durva, parasztos hangzású nevet használt, és ez, ellentétben állván viselőjével, tréfás stílushatást eredményezett. Pl. a Marcsa név az egyik legkitartóbb nőtag, Zala Mária neve lett. Ha nem róla volt szó ki kellett tenni a vezetéknévet: pl. Egedy Marcsa említése esetében.

Néha -- különös örömmel -- használ Pais ómagyar kori írásmódjára, vagy ekkori névhasználati módjára emlékeztető neveket.

Ilyenek: Pop /Papp László/, Kubinai /Kubinyi László/ stb. Ez utóbbi régi előnévre emlékeztető névalak, mintha egy alsó- vagy felsőkubinai Kubinyi családnév-alakból vonódott volna el. Néha a perc szült Paisnál egy-egy ilyen tréfás előnevet, amit aztán többé nem hallottunk tőle. Legismertebb névforma az ... örökös ura elemekkel kapcsolts név: így e sorok írója a Bükk örökös ura nevet nyerte tőle, de számos további példa akad: Doboz örökös ura /Dobozy Elemér/, Ferenc örökös ura /Ferenczi Endre ókortörténész/, Gáld örökös ura /Gáldi László/, Mikes örökös ura /Mikesy Sándor, a korábban említett neve mellett, inkább a megnevezett távollétében/, Molla örökös ura /Mollay Károly/, Szathmár örökös ura /Szathmári István/, Telegd örökös ura /Telegdy Zsigmond/, Zolna örökös ura /Zolnai Béla -- aki egyébként Béluska névre is hallgatott/. Néha, elvéte, olyan nevek is kaphatták ezt az utótagot, melyek végén nem állt i vagy y. Többször elferdített hangzójéjtéssel keletkezett sajátos név Pais névhasználatában: Séndor tanár úr /Eckhardt Sándor/, Émil /Baleczki Emil/ stb. Néha az irodalmi névadás hatását lehet megfigyelni a szóban forgó névhasználatban. Így pl. Benő tanár úr /Bárczi Géza/ neve Arany János „Tetemrehívás”-ának szereplőjére emlékeztet. A Dobozy név önmagában is irodalmi remniszcenciákat ébreszt, így Doboz örökös ura mellett sokszor e fenti jellege miatt gyakran minden sallang nélkül állt. Szokása volt Pais Dezsőnek, hogy néha németesítette, olaszosította, franciásította a magyar alakú neveket. Így Rátz Ottó-t Raiz /ejtsd: rájc/ néven említette, de nevezetes példa Fekete Lajos esete, aki Schwartz tanár úr megnevezést nyert és ezzel az a tréfás helyzet állt elő, hogy a német tanszék tanárának, Schwartz Elemérnek nevével vált azonos-sá a neve. Ide tartozik -- mármint az idegenesítés témakörébe -- Lakó György neve, aki finnesítve, a Lakulinen nevet kapta. Molla örökös urának -- Szabó Dénes szóbeli közlése szerint -- volt egy másik neve is: Mollé, ami a Mollay név franciás olvasatából vette volna eredetét. Olaszosított név: Del Trottio tanár úr /Trócsányi Zoltán/. Ritka eset volt az, hogy magyarosított nevek helyett, tréfásan, a régi nevet használta Pais,

de ez is előfordult: pl. Hartai Aliz említéskor nem a Hartai, hanem a Hartnagel nevet alkalmazta. Néha kifejezetten megkülönböztetési céllal alkotott nevet a „Kruzsok”, hogy Pais Dezső volt-e a kezdeményező, ezt nem lehet pontosan megállapítani. Négy-öt Lajos keresztnévű tudós volt „Kruzsok”-tag. Ligeti Lajos, Fekete Lajos, Tamás Lajos, Lőrincze Lajos és Kiss Lajos. Elsősorban a három első alapító tagnak számító Lajos megkülönböztetése okozott gondot. Az első, Ligeti Lajos, akkoriban jelentette meg a „Sárga istenek, sárga emberek” c. könyvét, így kézenfekvő volt, hogy neve Sárga Louis lett. Mivel Fekete Lajos szintén orientalista volt, őt kellett elsősorban Sárga Louis-tól elkülöníteni, ezért kapta -- és részben hajszíne miatt is -- a Fekete Louis nevet /a Schwartz névvel mintegy párhuzamosan/, végül Tamás Lajos a dupla Fekete Louis lett, mivel neki nemcsak a haja volt fekete, hanem arcára is sötétszínű.

Röviden a 4. csoportról; a változatlanul hagyott nevekről is meg kell emlékeznünk. Az a tény, hogy a név változatlan maradt, nem jelentett alacsonyabb rangot. A névhasználati sors hozta gyakran így. Ha valakinek jellegzetes volt a neve, önmagában is, nem szorult átformálásra. Így pl. Lőrincze megmaradt Lőrinczének, Györffy György egyszerűen Györffy Gyurka maradt. És számos más példát is említhetnék.

Egyelőre ennyit!

Leírásom: „visszaemlékezés és nem névtudományi adatfeltárás. Ha mint visszaemlékezés stílusával nélkülözi is azt a megnyerő szellemességet, amit Pais Dezsőtől „megnyilatkozásaiban” megszoktunk, megnyugtató az a tudat, hogy a Pais-korabeli „Kruzsok”-nak azok az élő tagjai, akik ismerik és emlékként őrzik e neveket úgy lehet élvezettel fogják olvasni e visszaemlékező sorokat, mivel e nevek egyben felidéznek azokat a régi időköt, amilyen a világ a Pais-féle „Kruzsok” időszakában volt, ami pedig a Pais Dezsőt már csak hallomásból ismerőket illeti, talán számukra is mondanak valamit e sorok, Pais Dezső és az általa emlegetett személyek: Gombocz úr, Kenéz tanár úr, Benő tanár úr és mások nevének, emlékének idézése bizvást az ő lelükben is „aránylag” együttrezgésre talál.

BOKY BÉLA